

DİN KOLAYLIKTIR*

Prof. Dr. Hüseyin ATAY

KAZA NAMAZI

Namazın kaza edilmesi için kaza edilmesine dair ayrıca emir verilmesini gerekli görenler kazayı da ayrıca şeri (nass)a dayandırmak isteyenlerdir. Namazın edasına yani kılınmasına ait olan birinci emrin, kazasını da gerektireceğini ileri sürenlerin fikri ictihadî bir hüküm sayılmaktadır. İctihadi hükmün manası, şeri delilde (Kuran ve Hadis) açıkça mevcut olmayıp müctehidin anlayışına dayanır. Başka bir müctehit öyle anlamayıp kazaya hüküm vermeyebilir.

Bu tartışma Usul-ül Fıkh, (İslam Hukuk Felsefesi) tartışmasıdır .Ama fıkıh kitaplarına müracaat ettiğimiz zaman, Hanefilerin namaz bahsinde «kaza namazı» diye bir başlık altında Usul yönünden değil, fıkıh yönünden meseleye dair oldukça bilgi verilmektedir. Oysa Şafii fıkıh kitapları «namazın kazası» diye bir başlık kullanmayıp, namazı kasden, tembellikten veya inkardan dolayı terkedenlerin hükümleri anlatılmaktadır.

Burada verdikleri hükümlerin tafsilatını almaya imkan yoksa da bir tanesini zikredelim. Tembellikten dolayı namazı terkeden, ceza olarak öldürülür (1). Ancak «özürsüz namazı terkedenin, lemen kazasını yapmasına hüküm vermeleri» cümlesinden de namazın kaza edilmesine taraftar oldukları anlaşılıyor (2).

Bizim öğrenmek istediğimiz bir husus şudur. Namazı tembellikten dolayı kılmayan kimsenin öldürülmesine hüküm verilmiş

(*) Bu yazının birinci bölümü, E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1986, Sayı : 3, s. 13-40'da yayımlanmıştır.

1. Ebu Zekeriya Yahya Nevevi (631-677 H .1233-1278 M) Muğnil-Muhtaç 1/327 Muhammed b. Ahmed Şirbini Hatip (977 H 1570 M) Şerbiye, Mısır 1958.
2. Aynı eser, 328.

olmasıdır. Acaba İslam tarihi boyunca bu hüküm tatbik edilmiş midir? Yoksa, tarih boyunca hiçbir müslüman namazı terketmemiş midir? Yalnız zamanımızda mı namazı tembellikten dolayı terkedenler bulunmaktadır? Gördüğümüze göre bugün bile namaza çok sıkı tedbirler alan müslüman memleketlerde bile namazı kılmadığından dolayı, dayak atılan veya öldürülen kimselere rastlanmamaktadır. Böylece bazı fıkıh hükümlerinin zamanlarında ve zamanımızda tatbik imkanı olmadığı ortaya çıkmış olmuyor mu? Bu da fıkıh kitaplarında imam ve müctehitlerin ictihadi fikirlerini okurken ve anlarken tarihte tatbik edilip edilmediğini ve şartlarını, günümüzde tatbik imkanı olup olmadığını hesaba katarak, onların doğru veya yanlışlığını, aşırı ve mübalâğalı olup olmadığını düşünmek ihtiyacı doğmaktadır.

Hanbelilerin en meşhur fıkıh ve hadis kitapları olan İbn Kudame'nin el-Muğni adlı eserinde de namazın kaza bahsi olmayıp namazı inkar ederek, veya bilerek tembellikten ötürü terkedenin cezası anlatılır.

Farzietini bilip inkar eden kafir sayıldığı için tövbe etmezse öldürülür. Eğer tembellikten dolayı terketmesinden vazgeçmezse üç gün hapsedilir ve sonuçta vazgeçmezse öldürülür (3). Ebu Hanife'ye göre namazın terkinden kimse öldürülmez. Çünkü Hz. Peygamber üç şeyden dolayı kişi öldürülür, demiş, bunların içinde namazın terkedilmesini zikretmemiştir, demiştir (4). Mesela İbn ul-Kayyim- Kitab us-Salat adlı eserinde şöyle diyor :

«Namaz kılmayan kimsenin hiçbir ibadetinin kabul olmaya çağını söylemesi» (5) İslam'ın ve Kur'an'ın esaslarına aykırı düşüğünü görmek lazımdır. İbn Kayyim aynı eserde (S 69) namazı terketmenin itikad bakımından küfür olmadığını ancak ameli küfür olduğunu anlatmaktadır. O halde namaz imandan bir cüz olmayıp onun gereği olur. Buna göre namaz diğer ibadetlerin kabulünde rol oynamamalıdır. Delillerinin cevabı alimlerce verilmiştir.

3. Abdullah Ebu Muhammed b. Ahmed b. Kudama (620 H. 1223 M.), el-Muğni, Şerhül Muhtesar, Ebil-Kasım Ömer b. Hüseyin Haraki, (334 H. 946 M.) 2/299, 1972.

4. Aynı yer.

5. Nakleden Muhammed Hamid el-Fakki, Hamiş el-Munteka min Ehbaril-Mustafa Ebu'l-Berekat Abbusselam b. Teymiye, 1/197 Mısır 1323.

İbn Kudama adı geçen el-Muğni eserinde Abdullah b. Ömer'den Hz. Peygamberin şu sözünü naklettikten sonra fikrini belirtir. Hz. Peygamber : «La ilahe illallah Allah'tan başka tanrı yoktur, diyenin cenaze namazını kılın» demiştir.

«Bu, müslümanların icmâ ve ittifak ettiği husustur. Çünkü hiçbir asırda namazı terkedenin cenaze namazı kılınmadığı, müslümanların kabirlerine gömülmediği, mirasından veya varisinden mahrum olduğu ve karı kocadan birinin namazı terketmesinden dolayı boşanıp ayrıldıkları işitilmiş ve duyulmuş değildir. Eğer, namaz kılmayan kafir olsaydı, bu hükümler ona uygulanmazdı ve müslümanlar namazı terkedenin kaza etfesi gerektiğini söylemezlerdi» (6). Buradaki kaza bizim dediğimize aykırı değildir. Bizim izahımız iyi okunmalıdır.

Netice olarak şunu açıkça belirtmek isterim. Namazın edası yani zamanında kılınması önemlidir. Zamanında namaz kılınmamasını dört sebebe dayandırmak ihtimali bir vakıa olarak görülmektedir.

1. Yukarıda geçtiği gibi uykuya kalarak namaz vaktinin geçmesi,
2. Unutmuş olarak vaktin çıkması,
3. Zor ve sıkıntılı bir durumda namaz kılma imkanının bulunmaması,
4. Tembellikten ve üşenmekten ötürü namazı kılmamak.

Birinci (1) ve ikinci (2) maddelerdeki hükümleri yukarıda anlattık. Özeti şudur : Hz. Peygamber Hayber savaşından dönerken, uyku basıp bir yerde gecelediler. Bilal'e bizi bekle dedi ise de o da dayanamadı uyudu. Ancak güneş kızdırması ile uyandılar ve sabah namazını kılamadılar. Hz. Peygamber bir emir verdi. Sabah namazını kıldıktan sonra Hz. Peygamber dedi ki: uykuya kaldığımız veya unuttuğunuz namazı hatırladığımızda ve uyandıığımızda kılın, o namazın vakti o zamandır.» buyurdu (7) Bu kaza sayılmaz.

Üçüncü (3) maddedeki hükme gelince Hz. Peygamberin Hendek savaşında öğle, ikindi, akşam ve yatsı olmak üzere dört vakit

6. İbn. Kudama, el-Muğni, 2/301.

7. Muslim 5/181, 193.

namazı savaşın şiddeti ve sıkışık zor durumu dolayısıyla kılamamış olmasıdır. Gece bunları kaza etmiştir. Aslında yatsıyı zamanında kılmıştır yani üç vakit kazaya kalmıştır. Böyle sıkışık zamanda, insan namazı kılma imkanı bulamamışsa, fırsat bulduğu ilk anda onları kılar. Çünkü sıkışıklık ve imkansızlık bir özür teşkil eder. Onları kılmaya fakihlerin deyimi ile kaza denilebilir. Aslında Kur'anda ve Hâdiste kaza ve eda aynı manada kullanılmıştır. Önemli olan belli vaktin namazının kılınmasıdır. Buna eda ve kaza demek, farklı bir hüküm doğurmaz. Hz. Peygamber savaş gibi pek önemli zor bir durum dolayısıyla namaz kılamamıştı. Müslümanların, yalnız savaş anında zorlukla karşılaşacaklarını düşünmek, dar ve kısıtlayıcı bir mana olur. İnsan bugünkü hayat şartları içinde bazen öyle zor ve sıkışık vakitler olur ki, namazı kılma imkanı bulamaz. Ama namaz da aklından çıkmış değil, onu hatırlıyor ama kılamıyor. Böyle durumlarda kılamadığı namazları, sonradan kılar. Şahsen bu gibi zor durumlarda kılamadığım namazları sonradan tertiple eda olarak kıldım. Bu şekilde imkansızlık ve zorluktan dolayı kılınmayan namazların vakitlerden sonra kılınması Hz. Peygamberin tatbikatına uygundur (8).

Dördüncü (4) maddede zikredilen tembellik, gevşeklik, ihmal ve aldırış etmemek gibi sebeplerden dolayı vaktinde kılınmayan namazların kazası olmaz. Bunlar ancak, tövbe ile affa uğrar. Çünkü tövbe en büyük günah olan putperestliği silip götürdüğü gibi namazı ihmal etmek gibi büyük bir günahı da silip götürür.

Kuran-ı Kerim'de, namazı terkedenlerin ve şehvetlerine uyanların cehenneme girecekleri ancak tövbe edip işlerini düzeltenlerin affedilip kurtulacakları ifade edilmektedir. «Onların ardlarından namazı bırakan, şehvetlerine uyan bir nesil geldi. Bunlar azgınlıklarının karşılığını göreceklerdir. Ancak tövbe eden, inanıp yararlı iş yapanlar müstesnadır. Bunlar cennete, Adn cennetine gireceklerdir» (9). Namaz Allah'a karşı sorumluluk taşıyan büyük bir ibadettir. Onu ihmal ve terkeden ancak Allah'tan af dileyerek işlediği günahı af ettirebilir. Tövbe etmesi, kaza etmekten daha önemli ve daha ağır bir iştir. Çünkü, kendisini bütün varlığı ve şuuru ile Allah'ın huzurunda suçlu hissetmesi büyük bir dönemeçtir. Namazı kaza etmesinde bu suçur bulunmayabilir. Aslında namazın terki de tövbeye sebep olarak bu şuuru meydana getirmişse,

8. Ebu Bekir Merginani (593 H./1196 M.) Fethul-Kadir Şerhi içinde 1/346 vd.

9. Meryem Süresi 60.

yerini bulmuş ve insanı uyarmıştır. Ondan sonra işlerini düzeltip iyi işler yapacaktır. Kaza namazı, yukarıda 1, 2, 3, maddelerin dışında olan ihmalden dolayı uzun zaman kılınmamış ise onu kılmak ve tertiplemek insana vakit namazını kılmaktan daha ağır ve külfetli gelebilir. O kadar namazı nasıl kaza edeceğini düşünerek büsbütün ümitsizliğe düşer, dinden daha çok uzaklaşır ve soğur, ya da kendisini zora sokar, korku ve endişe ile günahın psikolojik baskısı ve ağırlığı altında hayatını üzüntülü ve huzursuz bir şekilde sürdürmeye çalışır, sonradan ve hele emeklilikten sonra müslümanlığa başlayanlar gibi etrafını tedirgin ve huzursuz eder. Müslümanlık yapıyorum diye İslam'ın maruf olan edep ve nezaket kaidelerine aykırı hareket ederek başka günahlar işlemeye sürüklenir. Bunlar, hep görülen ve yaşanan olaylardır.

Ama tövbe ile temize çıktığının sevinci ve neşesi içinde canlı bir şekilde zevkle ve huzurla, insan, müslümanlığa ısınır ve başkalarına daha olumlu ve iyi bir örnek olur, onların da aynı şekilde huzur içinde müslümanlığa başlamalarına sebep teşkil eder. Zaten İslam dini, işkence etmek, hayatın zevk ve neşesini kaçırmak, hoşluğunu yok etmek için gelmediğini, insanlara bir sürü kolaylıklarla huzur ve saadet getirdiğini açıkça ifade etmektedir. Bu huzur ve saadetin hem bu dünyada ve hem öteki dünyada olacağını vaadeder. Bu dünyada sıkıntı çektirip zora sokarak işkence etmekte öteki dünyada saadete erişileceğini asla kabul etmez ve bunu ortaya atmaz. Müslüman her yerde neşeli, enerjik, huzurlu ve mutlu olacaktır.

İşte tövbenin en büyük görevi, insanı günahlardan arındırarak huzura kavuşturmaktır. Eskiden yapılan günahları her an düşündürüp insanın hayatını zehir etmez ve hayatını felce uğratmaz ve işlemez hale koymaz. Müslüman daima canlı, hareketli, doğru, dürüst olmak şartıyla hayat adamı olacak ve hayata hükmedecektir. Bunun için «geçmişe üzülmeğin» (10) demiştir. Geçmişteki günahları bir tövbe ile silip süpürmek imkanı İslam'da her zaman mevcuttur. Bilerek veya bilmeyerek bir günah işlemişse, hemen akabinde yani peşinden tövbe etmelidir ki, öncesi ve sonrası arasında bir kopukluk olmadan hayatı daima İslamî çizgide muhafaza etmiş olsun. İslam'ın, insanoğluna en büyük hediyesi ve onun onurunu en çok koruyan hükmü ve prensibi kendisini kimseden aşağı görmeden ve kimsenin aracılığına muhtaç olma-

10. Hadid Süresi 22.

dan günahını ve sırrını kimseye açmadan doğrudan Allah'a yönelip tövbe etmesidir. Bunun için müslümanın kendi günahını başkasına hiç bir suretle anlatması doğru değildir. Günahı kendisi ile Allah arasında kalması şarttır. Bu esasa göre günahını gizli işleyecek ve günah işlediğini kimseye sezdirmeyecektir. Çünkü başkasına gösterir veya anlatırsa adet haline gelmesine sebep olur ve günahı büyür ve katlanır. Başkalarını günaha sokmaktan da ayrıca günah kazanır. «Kim kötü bir şeye sebebiyet verirse, işlenen o kötülükten kendisine bir pay ayrılır» (11).

O halde müslüman, diyelim bir haftalıktan fazla üzerine kaza namazı kalmışsa, tövbe eder ve farz namazlarını kılmaya başlar. Farzların öncesinde ve sonrasında bulunan sünnetleri sıkışık zamanda ve yolculukta kılması gerekmez. İş olmadığı ve bol vakti olduğu zaman, daha önemli bir iş olmadığı zaman tembel tembel durmamak için nafil ve sünnet kılması uygun olur. Bu zamanda nafil namaz en iyi bir ibadet sayılır. Bir hadisi şerifte Hz. Peygamber şöyle der :

«Müslümanlar, farz namazlardan sorguya çekildikleri zaman eğer namazları eksik çıkarsa, Yüce Allah bakın nafil namazı, onlarla tamamlayın, buyuracak» (12).

Burada sorguya çekilecek olduğu farz namazın terkinden diğer günahlardan, tövbe edilmeyenleridir. Tövbe edilen günahattan sorguya çekilmeyeceklerdir. Yoksa, tövbenin hiç bir manası kalmaz. Zira ibadetlerin en büyüğü tövbedir. Tövbe, Allah'ı insanın şuuruna sokar, ve Allah'la karşı karşıya getirir, Allah'ın yüceliğini hissettirir ve onun ağırlığı altında günahları erir gider. Tövbenin dışında kalan ve farkına varmadan kılınmamış olan farz namazların yerine nafil namazların hesaba katılacağını ifade eder. Yalnız, namazın farzı ve nafil olanı yoktur, her türlü ibadetin veya fiilin farz olanı ve nafil olanı, mendup olanı bulunmaktadır. Bunlar, müslümanların hayat şartlarına, zamanlarının olmasına ve imkânlarının bulunmasına bağlıdır.

HACCIN BİR DEFA OLUŞU

Bu kaza meselesine dair son sözü söylemeden bir noktaya işa-

11. Nisa Süresi 85.

12. Muhammed b. Abdullah Tebrizi, Mişkätul-Mesabih I/211, Petersburg, 1898 (Rusya); Ahmed b. Hanbel-Tertib el-Musned, Ahmed Benna 2/224. el-Tirmizi 2/206.

ret etmek yerinde olacaktır. Çünkü bileni ve bilmeyeni ile beraber halkımız dini meseleleri gereği gibi inceleyip araştırma metodundan yoksun olduğu bir fikir ve icihat etrafında dolanıp duruyor. Böyle bir tutumun tarih boyunca doğurduğu birçok problem vardır ve bunlar müslümanların hayatlarını menfi yönden etkilemektedir. Müslümanları saf ve temiz bir dini anlayışla karşı karşıya getirmek ve dinin ne kadar kolay olduğunu göstermek âlimlere düşen bir görevdir.

Hz. Peygamber bir gün sahabeye hitap ederek şöyle demiştir: «Ey insanlar! Allah size haccı farz kıldı, hac ediniz. Akra b. Hâbis sordu: ey Allah'ın elçisi her sene mi Hz. Peygamber sustu, Akra üç defa sorusunu tekrarladı. Bunun üzerine Hz. Peygamber «Eğer evet deseydim, her sene farz olacaktı. Siz de güç yetiremeyecektiniz» buyurdu ve sonra şöyle devam etti: «Ben sizi (serbest) bıraktıkça siz de beni bırakın. Sizden öncekiler peygamberlerine çok soru sormak ve ihtilafa düşmekle yok oldular. Size bir şeyi yapın dersem gücünüz yettiği kadar onu yapmaya çalışın. Bir şeyi size yasaklarsam onu da terkedin» (13).

Yukarıda usulcular'ın emrin bir şeyin tekrar tekrar yapılmasını gerektirmediğini açıklamalarını göstermiştik. İşte bu hadisin zikretmiş olduğu emir'de şudur: «hac ediniz» Şimdi Hz. Peygamberin bir emri, haccın tekrar tekrar her sene yapılmasını gerektirir mi Bu hususta hazır bulunan sahabeden Akra b. Hâbis-Allah ondan razı olsun-her sene olup olmayacağı aklına gelmiş ve Hz. Peygambere yukarıdaki soruyu üç defa tekrarlamıştır. Yani sorusunda ısrar etmiş ve iyi de etmiştir. Çünkü ısrar etmemiş olsaydı, Hz. Peygamber bu önemli hadisi belki söylemeyecekti. Nevevi'nin ifadesine göre de bu hadis İslamın önemli kaidelerinden birini teşkil eder ve Hz. Peygamberin veciz manalı sözlerinden biridir (14).

Bunun için de bu hadis üzerinde biraz durmayı faydalı buluyoruz. Zira konumuz olan «Dinde Kolaylık»a açıklık getiriyor ve esaslı kaide koyuyor. Bu hadis şerifteki kaideleri bentlere ayırarak belirtmeye çalışalım.

a— Usulcular, diyor ki Akra arapçayı iyi bilenlerden olduğu halde verilen emrin tekraren yapmayı gerektirmediği için sormuş-

13. Müslim 9/100-101/Nevevi ile) Suneni Ebi Davud 1/400.

14. Nevevi, Müslim Şerhi 9/102.

tur. Eğer tekrarı gerektirseydi, sormasına lüzum hasıl olmazdı. Bunu Hz. Peygamber'in «Ben sizi bıraktıkça sizde beni bırakın» sözü de destekler ve ifade eder (15). Bu dil bakımındandır. Ayrıca Usulcular dini açıdan da şöyle bir izah daha getiriyorlar. Akra b. Hâbis, dinde zorluk olmadığını bildiği ve emir de tekrarı (16). gerektirdiği taktirde dinde zorluk olacağını kavradığı için meseleyi çözememiş ve kafasında bir problem doğmuştur. Bunun için sormuştur (17). Allah bu sahabiden razı olsun! Bu soruyu sormasaydı, fakihlerin en azından bir kısmı haccın her sene farz olduğunu ileri sürecekti. Çünkü İslamın kolaylığı esas aldığını unuttu. Nitekim başka hususlarda ihmal etmişlerdir.

b— Hz. Peygamber, üç defa soruyu sormaya fırsat vermesini söyleyerek olduğu şeyin önemini göstermesi ve herkesin dikkatini çekmesi olarak anlamak doğru olur. Sanki Hz. Peygamberin öfkelenildiği de ifadesinden ve tehdidinden anlaşılıyor. Bu tehdidinde Hz. Peygamber çok haklı ve isabetli teşhiste bulunmuş ve çok önemli şeyler söylemiştir. Vermiş olduğu düsturlar kendinden sonra yürürlükte kalmasını ve her şeyi ölçüp tartarak kolayını aramalarını vurgulamıştır. Öfkelenmesinin sebebini, sahabenin daima kafalarının zorlaştırmaya doğru çalışması olarak anlamak gerekir. Başka hadiseler de bu mana istikametinde Hz. Peygamber tarafından cevaplandırılmıştır.

c— Hz. Peygamberin şu sözü de önemli ve bir esastır; «Eğer evet deseydim, farz olurdu.» Burada iki husus düşünülmelidir. Biri Hz. Peygamberin kendi durumu ve diğeri de âlimlerin ve müctehitlerin durumudur. Hz. Peygamber, «evet» deseydi kendi fikrine ve ictihadına göre bunu söyleyecekti ve şariat olacaktı. Bu da Hz. Peygamberin ictihat ettiğini söyleyenlerin delili olur (18). Hz. Peygamberin ictihat etmesini caiz görmeyenler onu da vahiy ile söylerdi, diyorlar (19). Aslında Hz. Peygamberin hüküm koyma selahiyeti vardır, ama yanılırsa, Allah onu doğrultur. Birçok hâdisse buna delildir. Fakat önemli olan husus Hz. Peygamberin daima

15. Nevevi-Müslim Şerhi 9/101.

16. Burada «emrin tekrarı» verilen emrin tekrar tekrar yapılması manasıdır. Yoksa askerlikte «verilen emir tekrar edilir» emri olan, amirin sözlerini aynen tekrar etmesi manasında olmadığı şeklinde anlaşılmalıdır.

17. Ebul-Berekat, Abdullah b. Hafıziddin Nesefi (710/1310) el-Menar, 137 (Abdullatif b. Melek (885/1480) Şerhul-Menar ve havaşılı) İstanbul 1315.

18. Nevevi, Müslim Şerhi 9/101.

19. Agy.

insanların kolayına gelecek şeyi ve şekli gözönünde bulundurması ve bu hususta direktmesidir. Hz. Peygamberin kolaylık hususunda gösterdiği titizliği hiç kimse ve hiç bir müctehit ve imam sonuna kadar götürüp uygulayamamıştır. Bu insanoğlundaki eksikliklerdir. Kolaylığı pek dar tutmuşlar ve bir çoğu ve sonrakiler bunu tamamen ihmal etmişlerdir.

Hz. Peygamberin bu sözündeki ikinci husus âlim ve müctehitlerle ilgili olup onlara da Hz. Peygamberin özel tehdidi ve ikazını ihtiva eder. Nasıl ki, Hz. Peygamber farz olduğunu söylemiş olsaydı, farz olurdu, âlimler de birşeyin farz olduğunu söyledikleri takdirde o şey de farz olur. Hz. Peygamberden sonra onun yerine geçen âlimlerdir. Bu bütün İslam dini tarihinde böyle olmamış mıdır? İşte, âlimler de daima kolaylığı gözetleyecek ve hemen birşeye farz hükmünü vermiyeceklerdir. Bunun için âlimlerin yaptıkları hataları düzeltmek zor olmaktadır. Çünkü bir defa sözleri din olarak halkın zihninde yerleşmiştir. Sonraki âlimler de, hata yapma korkusundan ve mezhep tarafgirliğinden dolayı tek parti gibi eskilerin sözlerini, doğru-yanlış bakmadan, daha da zorlaştırarak tekrarladılar ve İslami anlamayı çıkmaza soktular.

d— «Size bir şeyi yapmayı emrettiğim zaman, gücünüz yettiği kadar onu yapın.»

Görülüyor ki, Hz. Peygamber her münasebette daima kolaylığı emrediyor ve insanların kolayına nasıl geliyorsa öyle ve o kadar yapmaları emir ve tavsiye ediliyor. Birinin gücü daha çok çekip çok yapıyorsa, gücü yetmeyen onun gibi ve onun kadar yapmak zorunda olmadığını ve böylece kendi müslümanlığından bir şeyin eksilmeyeceğini bilmesi gerekir.

Yüce Allah da «gücünüz nisbetinde Allah'ın yasaklarından sakının» ve «Allah'ın emirlerini gereği gibi koruyun (Al-i İmran 102) buyurması yanında «Allah herkese gücü kadar yükümlülük verir» esasını koymuştur (20).

e— Bazı âlimlerin kazanın gerekmesini, birinci emrin gereği saymalarının kuvvetli olmadığını görmüşler ve ikinci bir emir bulmaya gitmişler ve yukarıda geçen Ramazan orucunu ve uyuya kalan ve unutulmuş namazın kılınmasını ikinci emir saymışlar-

20. Nevevi, Müslim Şerhi 9/102.

dır. Bunda kendilerine bir delil olmadığını açıkladık. Böylece sabit oluyor ki, namazların kaza edilmesi için birinci emir kâfi delil sayılmamakta ve ikinci bir emir de bulunmamaktadır. Doğrudan Allah'a karşı yapılan işler ve amellerdeki isyan yerine emre uymama, kaza ve kefaretle değil, tövbe ile af olur.

Dinin hükümlerinin iki türlü yükümlülüğü ve iki türlü hükmü bulunmaktadır. Bir türlü yükümlülük onun bu dünyada yapılmasıdır. İkinci yükümlülük aslında birincisinin sonucudur. Buna yükümlülük dememiz, birincisinin getireceği bir karşılığını, neticesini ve onun yükünü yüklenme manasındadır. İki hükümden biri bu dünyada verilir. İkinci hüküm de birincinin neticesi olarak öldükten sonra yürürlüğe girer ve öteki dünyada verilir.

Dinin emirlerinde ve yasaklarında insanlar için yarar ve zarar gözönünde bulundurulur. Bunlar insanlara aittir. Herhangi bir emir verilmiş ise o emrin mutlaka bir faydası vardır. Eğer, bir zaman süresi içerisinde yapılması şart koşulmuş ise, o zamanda yapılmasının bir faydası olduğu için verilmiştir. Eğer zamanı geçerse, o fayda elde edilemez. Namazın belli vaktinde kılınması bunun gibi süreli bir emirdir. O müddet içinde yapılmazsa, o fayda kaybolmuştur, bir daha elde edilemez. Onu başka bir vakitte kılmak o faydayı telafi etmez. Şöyle diyelim, bu sene sonbaharda buğday ekmesi gereken bir kimse, onu kışın veya ilkbaharda ekmesinin bir faydası olmaz. Tohumluk buğdayı zayi eder. Bu sene sonbaharda ekemediği buğdayı gelecek sonbaharda eker, denemez. Çünkü gelecek sonbaharda ekeceği buğday geçen senenin yerine ekilmiş olmaz. Gelecek sene ekeceği tohumluk gelecek senenin mahsulünü verecek, geçen senenin mahsulünü vermiyecektir. O halde geçen senenin mahsulu zayi olmuştur. Onun telafisi yoktur. Artık dikkap edip bir daha öyle bir hataya düşmemeye çalışmaktadır. Bu, insana bir titizlik kazandırır. Aynı bunun gibi öğle namazını kılmayan bir kimse, öğle namazını öğle vaktinde kılmanın yararını yitirmiştir. Onun ikindi, akşam, yatsı vakitlerinde kılmakla elde edemez. Gelecek günün öğle vaktinde kılmasına da gerek yoktur. Çünkü gelecek öğle vaktinin öğle namazı vardır, onu kılacaktır. Bir daha kılması gerekli ve faydalı olsaydı, yüce Allah ona göre iki kat namazı artırırdı. Geçen öğle namazını kılmak için, öğle namazı olmayan bir öğle vakti bulmak lazımdır ki, bu imkânsızdır. Çünkü her öğle vaktinde bir öğle namazı vardır. Ama oruç böyle değildir. Rama-

zanda tutulmayan bir oruç başka bir günde tutulabilir. Zira Ramazan dışında bütün günler oruç tutmak için boştur (Bayramlar hariç). Nasıl ki, Ramazanın bir gününde iki oruç tutulamıyacaksa, bir vakitte de iki farz namazı kılmak meşru kılınmamıştır. Birine eda diğerine kaza demek suretiyle yapılan ayırım kâfi değildir. Bu iki kelime birbirinin yerine kullanılır, suni bir ayırımı gitmeye gerek yoktur. Maddi şeylere kıyas yapılarak namazın ödenmesi gereken bir borç olduğu, zamanında ödenmezse, zamanından sonra ödenmesi gerektiği fikri doğru olmaz. Çünkü zamanından başka bir zamanda ödenmesine gerek olmaması, başka zamanda onun yerini tutan aynı cinsten bir ibadetin bulunmasıdır. Bu sefer onun varlığını yerinden kaydırmak olur. Sonra usulcuların tabiri ile oruçta günün miyar ve namazın vakitlerinde vaktin muvassa olması (başka namazların sığmasına imkân vermesi) ile de araya bir fark koymaya da gidilemez. Bu ancak nafîle ve sünnet namazları için doğru olur. İki farz namazına müsait olmaz. Oruçta vakit miyar olduğu için oruç bütün vakti kaplar, namaz vaktin ancak bir kısmını kaplar!

Yukarıdan beri bu meseleyi etraflıca incelemiş olduk, sahabe, müctehit ve âlimlerin bu husustaki ayrı fikirlere sahip olduklarını gösterdik. Emirlerin tekrar tekrar yapılması gerekmediğini söyledikleri halde emrin hem edaya ve hem kazaya delalet ettiğini ileri sürerek namazın kaza edilmesine gitmeleri (21) kuvvetli sayılmamıştır. Bunları tekrara lüzum yoktur.

Akra b. Hâbis'in de üzerinde durduğu her yıl haccın farz olmasının zorluğu hesaba katılarak farz olmasını Hz. Peygamber doğru bulmamıştır. Kaza namazı da zorluk getirecek bir farz olacaktır. Namaz kılmak isteyen, kılmaya karar verdikten sonraki namazları kılsın yeter. Çünkü önceki namazların yerine geçecek her vakit bir farz namazı bulunmaktadır. Yukarıda anlattığımız gibi eskiden kılmadığı namazlardan dolayı tövbe eder. En büyük keffaret tövbedir. Vakit namazlarının farzlarını kılar, fırsatı ve vakti varsa sünnetlerini de kılar. Bu sünnetlerin yerine kaza namazı kılması meşru olmaz. Bir vakitte iki, üç farz kılınmaz. Bu durumda kendisini çok zorlamış olur ve farz namazları çiftleşmiş olur ki, bu meşru sayılmamıştır. Sünnet kılmayı kaza

21. Taftazani, et-Telviḥ 1/305-307 Muhammed Şevkani, Irşad'ul-Fuḥul 93.

kılmaya benzetmemelidir. Zira, insan sünneti kılmakta serbesttir. Sıkışık zamanda kılmaz. Ama kaza öyle değildir. Müslüman elimi-ze geçti diye onun canını çıkarmaya kimsenin hakkı yoktur.

Bir istatistik yapılsa, ve herkes de samimi hissiyatini söylemiş olsa, namaz kılmayanların, namaza başlamalarını meneden şeyin, geçmiş namazların kaza edilmesi meselesi olduğu görülür. Sonra psikolojik olarak öğle namazını sünnetleri ile beraber kılmak, insana daha kolay geldiği halde, bu sünnetlerin yerine kaza kılınmasını tavsiye etmek onlara bir sıkıntı ve usanç verdiği görülür. Çünkü, insana, bir ziyafette değişik yemekleri yemek, tek bir yemekle karnını doyurmaktan daha zevkli gelir. İbadetleri de zevkle ve şevkle yapacak şekilde anlatmak ve ona göre maddî, manevî ve ruhî kolaylığı göstermek lazımdır.

Sünnetlerin kılınmasını farzlar kadar önemli saymak da dini ibadetleri çoğaltmak suretiyle ağırlaştırmak olur ki, bu da İslam dininin kolaylık esasına ters düşer. Bu hususta kendini ve ne dediğini bilmezlerin ileri sürdüğü şu sözün doğru olmadığını İslam esaslarını ve bu esasların ruhunu bilen herkes bilir «sünnetleri kılmayana Hz. Peygamber şefa'at etmeyecektir» demek esastan yanlış olduğu gibi, sünnetleri kılınmayan farz namazları da kabul olmaz, demek de temelden yanlıştır. Hz. Peygamberin sözleri ile sabittir ki yalnız farz namazları kılıp hiç sünnet kılmayan kimse cennete gidecektir.

Cabir, Talha, Ebu Hureyre vs. sahabeden nakledilen hadislerde şöyle deniyor :

«Arabın biri Hz. Peygambere gelip ey Allah'ın elçisi bana bir iş göster ki, onu yaptığım zaman cennete gireyim» dedi.

Hız. Peygamber de «Allah'a kulluk edersin ve ona ortak koşmazsın. Farz namazları kıalarsın, farz olan zekâtı verirsin, Ramazan orucunu tutarsın» demiştir. Adam ise «Canım elinde olana yemin ederim ki bunlardan fazla bir şey yapmayacağım ve hiçbir şey de eksiltmeyeceğim» diyerek dönüp gitti.

Hız. Peygamber bunun üzerine «cennetlik bir kimseye bakmak hoşuna giden varsa, bu adama baksın» dedi. Başka bir rivayette, «sözünü tutarsa, cennete girer» buyurdu (22).

22. Muslim 1/166-174, Buharî 2/225, Sunenî Nesâî 1/227 vd, Rabi b. Habîb b. Omar Ezdi Basri, (170/786) el-Cami'us-Sahih 16. Hadis 55. Mısır, Hahire, 1349/1930.

Nevevi, bu hadisin şerhinde, «farzlarda eksik yapmamak suretiyle nafil kılmaması halinde, şüphesiz kurtuluşa ereceğini Hz. Peygamber anlatmak istemiştir. Sünnetleri terketmeye devam etmesi doğru olmasa bile isyan etmiş sayılmaz ve felâh bulmuş olur (23) demıştır.

İmamı Suyutî'nin ifadesi şöyledir : Farzları terketmeyip diğerleri terkeden günah işlemiş olmaz. Bu da felâha erer. Ama farzlardan başkasını da yapan çok felâh bulur. Sindi de bu manayı şu şekilde anlatmıştır : «Sözünde durursa kurtuluşa erer» olarak tercüme edilen Hz. Peygamberin ifadesi, kurtuluş ve felâhın farzlar üzerine kurulduğunu gösterir. Sünnet ve diğer nafil ibadetler kemal için ve kemale ulaştırmak içindir. Felahın aslı onlar-sız fevt olmaz ve elden gitmez (24).

Yalnız buna bir kelime eklemek gerekmektedir. En alt seviye farzları yapmak olarak kabul ediliyor. Diğer, sünnetler ve nafileler derece almak, kemale ermek için olduğu ifade ediliyor. Bu doğru dur. Buna iki şeyi eklemek istiyorum. Kemale ermek için de gene dini zorlaştırmamak ve zorlanmamak şartı aranmalıdır. Bütün dava kemale ermek için zorlaştırmayı kaide haline getirmekten kaynaklanıyor. İkinci ek, yalnız namaz, oruç gibi ibadetlerin sünnetleri ile nafileleri ile kemale erilmez. İlim öğrenmek ve öğretmek, okuyup yazmak ve el emeği ile çalışarak zengin olmak ve yardımda bulunmak gibi şahsi ve ictimai farzları ve bunların sünnetlerini de ibadet ve ibadetlerin temeli olarak inanıp yapmakla kemale erişebileceğini bilmek her müslümanın bilmesi gereken ilk bilgilerdendir.

DİNİ PRENSİPLERİN DURUMUNU YENİDEN DEĞERLENDİRME

İslamda ve belki her din ve ideolojide vazgeçilmez prensipler ve bir de kemal prensip ve hükümleri vardır. Vazgeçilmez prensip İslam din terminolojisinde farzlar ve haramlar, ya da hepsine birden esaslar denir, bunlar emirler ve nehiyeler (yasaklar) diye ayrılır. Bu vazgeçilmez prensipler, müslüman olmanın ve müslü-

23. Nevevi, Muslim Şerhi 1/167.

(1138/1175) Süneni Nesai haşiyesi 1/229. Celaledin Abdurrahman b. el-Kemal Suyutî (849-911/1445-1505).

24. Selaledin Abdurrahman, b. el-Kemal Suyutî (849-911/1445-1505), Şerh Suneni Nesai 1/229, Ebul-Hasan Nureddin b. Abdulhadi Sindi (1138/1175) Süneni Nesai haşiyesi 1/229.

manlığın vadettiği dünya ve ahiret saadetinin düzeyini tayin ve tesbit eder. Bu düzey üstünde ayrıca bir nitelik ve kemal arzu eden kimse, kemal prensip ve hükümlerini de ellerinden geldikçe fırsat bulup yapmayı ve yerine getirmeyi gerçekleştirirlerse, o üst derecelere yükselebilirler. Bu kemal hükümleri vacipler (hâneriler) sünnetler, müstahap ve nafil (gönülden ibadet olarak yapılan iş) sayılan ameller ve işlerdir.

Yalnız, sonraki müslümanların yanıldıkları husus, bu kemal hükümleri, yerine getirirken bazen farzı kaçırdıkları ve bazen de nehiy (yasak) yani haram işlediklerinin farkında olmayışlarıdır. Şüphesiz bazen de yerli yerinde yaptıkları da oluyordur. İşte bütün bu üç durumdan hangisinde olduklarını bilmeleri ayrıca dinin sorumlu tuttuğu farzlardan bilgilerdir yani bilinmeleri vazgeçilmez prensiplerin başında gelir. Buna eski deyimini ile «İlmi Hal» halinin bilgisi denir. Bunun anlamı şudur : Müslümanın, müslüman bir fert olarak ve aynı zamanda toplumda bir meslek sahibi olarak yaptığı ve yapması gereken işini ve o hususta nasıl davranacağını bilmesi farzdır. İşte kemal hükümleri denilen sünnetleri ve müstahapları ne zaman ve ne surette yapacağını bilmesi de bu ilme girer.

YOLCULUKTA NAMAZ

Şimdi hayattan birkaç misal vermek, meseleyi daha iyi anlatmaya yarayacaktır.

Otuz altı sene önce fakülte talebesi olarak vapur yolculuğu yaparken, namazların sadece farzlarını ikişer rekât kılıyordum. Sünnetleri kılmaya gerek olmadığı için kılmıyordum. Vapurda beraber yolculuk ettiğimiz, babamdan daha yaşlı kimseler, benim kolayca ve rahatça namaz kılmamdan rahatsız olduklarını şu sözlerinden anladım. Bana işittirecek şekilde, memleketlerine gittikleri zaman namazları kaza edeceklerini birbirine söylüyorlardı. Onlara ders vermeye kalkmadım. Ama şunu anladım ki kabahat dini yanlış anlatanlarıdır. Çünkü yolculukta farzlar ikiye indiği halde sünnetlerin olduğu gibi kılınması gerektiği anlatılır. Bu kimseler, eğer on rekât olan öğle namazının yolculukta iki rekât olacağını ve bunun da onun müslümanlığında bir eksiklik olmayacağını bilmiş olsalar, namazlarını kılacaklarından emin olunabilir. Görülüyor ki, sünnetler farzların kılınmasına mani oluyor. Herhangi biri çıkıp da farzı kılan sünneti de kılar veya kılsın diye-

rek dinî zora sokmaya ve herkesi kendisine benzetmeye hakkı olmadığını bilmesi de bilinmesi vazgeçilmez bilgilere girer. Adamlar namaza karşı değillerdi. Ama gene öğrenmişlerdi ki, namazların farzları kaza edilirken sünnetleri kaza edilmez ve yolculuktan kazaya kalan farz namazı nasıl farz olduysa o şekilde iki rekât kaza edilecekti. O halde seferde eda olarak kılınacak namazın rekâtları sayısında altı rekât fark vardı. Ama namazlar kaza edilmez diye bir şey duymamışlardır. Dinde kolaylığı da ve nasıl olacağını da işitmemişlerdi.

Şehirler arası yolculukta da namaz kılarken sadece farzları kılıp otobüse yetmek ve otobüsü bekletmemek gerekir. Otobüste namaz kılmayanlardan intikam almak, niçin namaz kılmadıklarının hesabını görmek istercesine onları bekleterek sünnetleri kılarak kendilerine guya bir müslüman görüntüsünü vermek çok yanlışdır ve İslamın gerektirdiği bir tutum değildir. Kendi şahsî fiyakasına karşılık İslamı kötülemektedir. Otobüste olan bunca yolcuların gizli ve aşikar nefretini kazanmanın dışında, iyi ki kendileri öyle bir müslüman olmadıklarını, içlerinden onlara dedirtmekte olduğunu bilmesi lazımdır. Böylece dini başkalarına nefret ettirmektedir ki ne kadar kötü olduğunu Hz. Peygamberin yasaklaması ifade eder. Bu da İslamın zor ve hayat dini olmadığını fiilen göstermekten başka bir intiba uyandırmaz. Ama hiç kimseye zararı olmadan iki rekât farzı kılıp gelmiş olsa o arada onu gören birçok kimsenin dikkatini çeker ve bir kısmını da imrendirir. Bir daha seferlerinde kılmayanların içinden kılacaklar çıkacağı mümkündür. İslamiyeti ilk müslümanlar böyle kolaylıkla filiyata dökmüş yapmış ve yaymışlardır.

Başka bir misal de işçi ve memurlardan vereceğim.

İster memur ve ister işçi olsun farz namazları bir müslüman olarak kılmaları zorunludur. Çünkü farzlar dinin vazgeçilmez esaslarından olduğunu herkes bilir. Ancak namaz kılacak diye farzın dışında sünnetleri de kılarak vazifesine geç gelmesi dinde caiz değildir. Farzı kılıp zamanı geçirmeden vazifesine gitmesi gerekir. Çünkü vazifesi de namazı gibi farzdır. Sünnet yapacak diye çalışmak farzını terketmesi veya eksik yapması haramdır. Ve geç kaldığı müddette yevmiyesine ne isabet ediyorsa, o miktar kazancına haram karıştırmış olur. Haram yemek, günahların şirkten sonra en büyüğü sayılır.

CUMA NAMAZI

Meselâ Cuma namazını ele alalım .Cuma namazında farz olan sadece hutbe okumak ve iki rekât Cuma namazıdır. Bu ikisi farz yani vazgeçilmez prensiptir. Geri kalan sünnetleri kılmak sünnettir. Kılınmasalar da olur Hele Zuhri ahir denen öğle namazının kılınması şeran caiz değildir. Ancak cuma namazını kılamayan kimse o günün öğle namazının farzını kılar. Arkadaşlarımız arasında Prof. Dr. Mehmet Hatipoğlunun zuhri ahir namazının caiz olmadığı hususunda yaptıkları incelemenin yayınlanmasını umarız ve bu meselede müslümanlara bir kolaylık getirilmiş olur. Bu tahakkuk ederse, cuma namazı önemini daha artırarak müslümanlara iyi hizmette bulunma imkânı doğar. Bunun tatbikatı şöyle olabilir. Veciz bir hutbeden sonra imam cuma namazını kaldırıncaya cemaata döner iki satırlık sesli bir dua yapar ve cemaat dağılır. Acele işi olmayan veya hiç işi olmayan kenara çekilerek istediği kadar nafil namaz kılabilir. Ama zuhri ahir olamaz, çünkü bu meşru değildir. İşine giden de kolay gider, nafil namaz kılacak olan da rahatça namaz kılar.

NAFILE NAMAZ

Nafil kılınan namazlar (sünneti müekkede de nafil namaza dahildir) hakkında zaman zaman açıklamada bulunarak ve münasebet düştükçe tekrar ederek yanlış anlaşılmasının önüne geçmek istiyoruz. Hiçbir işi olmayan ve yapamayan kimse oturarak ve ayakta nafil namaz kılması çok isabetli olur. Onun geçmiş ve geleceğe ait kötü şeyleri düşünmesine engel olur. Bu gibi şeyleri düşünmek asabını bozar ve onu hasta eder. Bu şekilde nafil namaz kılarken yalnızlıktan da kurtulur. Kendisini Allah'ın huzurunda hissederek ve bilerek O'nun koruculuğuna sığınır, artık kimsenin kendisine zarar vermeyeceğine inanarak içinde korku ve endişe kalmaz. Daha birçok faydası yanında bu nafil namazların, kılmadığı farz namazların yerini dolduracağını Hz. Peygamber bir hadisinde şöyle buyurmuştur.

«Ebu Hureyre rivayetinde Hz. Peygamber demişti ki: İnsanın kıyamet günü ilk hesaba çekileceği şey namazıdır. Namazı tam bulunmuş ise, tam olarak yazılır. Eğer eksik bulunursa Allah der ki: nafil namazı var mıdır? bir bakın! Nafil namazı ile kaçırıldığı farz namazlar tamamlanır. Diğer işleride böyle hesaba çekilir (25).

25. Süneni Nesai 1/232-233.

Yani işlerinden farz olanlarında bir eksiklik olursa nafile ve fazladan yaptığı iyilikler ile tamamlanırlar. Burada önemli olan iki husus vardır. Biri, vazgeçilmez olan farzlara ehemmiyet vermek ve onlar üzerinde titizlik göstermek lâzımdır. Çünkü insan ahirette onlardan sorguya çekilecektir. İkincisi, farzların dışında kalan gönüllü ve nafile ibadetler, sadakalar ve iyi işlerde yapılan yardımların önemli olduğu belirtiliyor. Bunların iki görevi ortaya çıkıyor. Biri, farz olanlardan eksik olanları tamamlamak, diğeri de insanın derecesini ve seviyesini yükseltmektir. Yalnız şunu hatırlatmak isteriz ki, farz namazlardan eksik olanların nafilelerle doldurulması, farz namazların kaza edilmesi gerektiğini ifade etmez. Çünkü, vaktinde kılınmayan namaz kaza ile telafi edilmez. Ancak tövbe ile telafi edilir. Hadis-i şerifte geçen farz namazlardan maksat tövbe edimemiş olanlardır. Zira tövbe edilmiş namazlar affa uğramıştır. Onlar sorulmaz. Affın kabul edilmesinden şüphe edilecek olursa kılınan namazların kabulünden de şüpheye düşmek gerekir. Bu herşeye teşmil edilirse dinde güven kalmaz. Allah tövbeyi kabul edeceğine söz verdiği ve küfrü bile tövbe ile affettikten sonra tövbeden şüpheye mahal yoktur. Tövbe, yapılan günah ve işten pişmanlık duymak ve gönlü cız etmekten ibaret tir.

DİNDE KOLAYLIĞIN FELSEFESİ

Dinde kolaylığın bir temel kaide olmasının sebebi ve hikmeti şöyle açıklanabilir. İnsanoğlu dindar olmak üzere yaratıldığından, dindar olmak ihtiyacındadır ve dindar olmak hakkıdır. Bu hususta çok meraklı ve titizdir. Onun için çok ciddi bir şekilde bu ihtiyacını karşılamak azminde ve niyetindedir. Kendisine ulaşan herhangi bir bilgiyi aslını, gayesini, faydasını, doğruluğunu ve yanlışlığını düşünmeden kabul eder ve ona göre davranışlarını ayarlamaya çalışır. Ne var ki, kendisini, bazen bu gibi bilgi ve haberlere öyle kaptırır ki hurafeler ile gerçekleri birbirinden ayırttirmeyi düşünme kabiliyetini yitirir. Başka hususlarda ve günlük işlerinde mantıklı ve tutarlı olduğu halde, bu din işlerinde karmakarışık bir zihne ve ölçüsüz bir hurafe toplama hareketine koyulur. Yanlışları kendisine söylendiği zaman, daha önce alışmış olduğu peşin fikirlilikten kendini kurtaramaz olur ve onlara aykırı olanı değil, uygun olan bilgileri aşırı bir surette, çoğu kez muhakeme etmeden kabul eder.

Tuhaf, hurafe ve mantık dışı olan fikir ve sözlere, bulunmaz ve kaybedilmez çok kıymetli mal gibi düşünmeden sarılır ve kur-

tuluşunu onlarda bulacağını sanır. Halbuki manevi ve ebedi hayatını ilgilendirdiği için daha ciddi ve mantıklı hareket etmesi gerekirken, böyle saçma sapan, köksüz söylere inanır ve saplanır ve eninde sonunda zararlı çıkacağını aklına getirmez. Bunun önüne geçmenin yollarından biri, kendisine çocukken ve genç iken sağlam bazı dinî bilgiler, kaideler ve ölçüler vermek, düşünmeye alıştırmak muhakeme ettikten sonra bir şeyi kabul etmesi gerektiğini öğretmeyi aşulamaktır. İnsanın, yanlışlara ve hurafelere sapanmasının sebebi böyle bir eğitime tabi tutulmamasıdır.

İslam dini insanın bu huyunu ve temayülünü çok iyi bildiği için, onun doğuşuna çok uygun hükümler ve ilkeler getirmiştir. Bunlarda kolaylığı ilke kabul etti. Kolaylığın ilk kaidesi, insanın tabiatına uygun olması ve tabii ihtiyacını görmesidir. İslam dini de birçok emirler ve yasaklar getirdi ve bunlara uyulmasını şart koştu. Yapılması istenen şeyler, yapılmaması istenen şeylerden genellikle daha zor olduğu sanılır. Halbuki yapılmaması istenen şeyler içinde insanın kendini geri tutup yapmaması ve ictinap etmesi çok zor olanlar vardır. Ne kadar kolay olursa olsun, bir işin yapılmasında bir zahmet çekme ve gayret sarfetme bulunmaktadır. Bu, yasaklanmış bir işi yapmamak gibi durgunluk ve hareketsizlik değildir. Onun için dindar olmak hiç zahmetsiz bir iş sayılmaz. Dinin emirlerini yapmanın bir zahmeti bulunmaktadır. Ancak, bu zahmet, dinin emirlerini, dinin istediği ölçüde tutmak yeterlidir. İnsanların kendi kendilerine fazla bir zorluk çıkarmaları halinde altından kalkamayacak bir duruma düşerler ve böylece dinin istediğini normal bir şekilde yapmaktan aciz kalırlar. Dinin kendilerine emrettiğini en kolay şekilde yapmakla gene dine göre iyi dindar olurlar ve olacaklarına da inanmaları gerekir. Durup dururken bir iş yapmaya koyulmak meselâ namaz kılmaya kalkmak, elbette kendine mahsus bir yükü vardır. Çünkü kılmak için birtakım işleri gerçekleştirmek lâzımdır ve bunlar bir güc ve gayret sarfetme ve ayrıca niyet de ister. Böylece, İslamın, insanlara getirmiş olduğu hükümlerin-her ne kadar hiç zahmetsiz değilse de-kolayca ve kolaylıkla yapılmalarını esasa bağlamış ki, daha fazla zor olmasın. Zaten normal ve tabii olarak kendilerinde olan zorluk kâfidir. Zorlaştırmaları halinde insanların takatlarını aşacağı ve güçlerini tüketeceği için, devamlı olmaları temin edilememiş olacaktır. İslam dinindeki kolaylık esasının asıl felsefesi, hükümlerinin yapılmasında ve icra edilmesinde iki gaye gü-

dülmüştür. Biri herkese şamil olması, her zaman ve mekan da yapılma imkânı bulunmasıdır. Diğeri de devam ve sürekliliğini teminat altına almaktır.

Her insan ayrı bir ünite ve varlıktır. Aynı hükmün, her insan tarafından tatbik edilmesi ve yapılması, bütün insanları tek bir noktada bağlayıp sıkıştırabilir. Herkesin durumu ayrıdır. Fiziki şartlar, ruh ve zeka değişik olduğundan herkes tarafından aynı seviyede yapılamaz. O halde bir hükmün bütün insanlar tarafından yapılması istenirse, onların ortaklaştıkları ve müşterek olarak katıldıkları vasıfları gözönünde bulundurmamak ihtiyacı vardır. İşte İslamın evrenselliği ve bütün insanlara şamil olması bu şekilde sağlanır. Yüce Allah, insanı nasıl yarattığını ve aralarında ortak olan vasıfları en iyi Kendisi bildiği için, onların müştereken kolayca yapabilecekleri şeyleri emretmiştir. Bu emirlerde iki gaye ve fayda ortaya çıkıyor.

Biri, insan, zorlanmadan yapabileceği bir hüküm olması ve diğeri, insanın onda faydası bulunmasıdır. Bir hükmün yapılmasında bulunan fayda, bir olur ve çok olur. Bu hükmün ve emrin mahiyetine ve yapılış tarzına, yapan insanın o andaki fiziki ve ruhi durumuna göre değişir. Hükümlerin kolaylığında bu genel ve şumul bulunmaktadır. Bir kimseye çok kolay gelen İslamın normal hükmü ve emri, başka bir insana zor gelebilir veya ancak yapabilecek ve takat getirecek bir emir olur. Bundan dolayı İslam fitrat yani yaratılışa uygun bir din olduğu Kur'an'da zikredilmiştir. Fitrat dini olması kolaylık esasını insanın yaratılış temeli üzerine oturtmaktır. Bunu ileride açıklayacağız. İslamın devam ve sürekliliği de kolaylık esasına göredir. Bu süreklilik iki şekilde düşünülebilir. Fert olarak insan, hayatında içinde bulunacağı zaman ve mekâna göre değişecektir. Bazen güçlü ve bazen çok güçlü ve bazen de orta halli ve bazen zayıf durumlarda olacaktır. İşte böylece herhangi bir durumda olursa olsun, daima müslüman kalabilmesi gerekmektedir. Her durumda müslüman olmanın seviyesini muhafaza edebilmesi için hükümlerin ona göre kolay ve geniş anlamalı olmaları gerekir. Yüce Allah, insanın bu durumuna göre hükümlerini koymuştur ve bunlarda insana sıkıntı çektirmek ve eziyet etmek gayesi gütmemiştir. Ancak, İslamın koyduğu ve tayin ettiği normal seviyesinin altına düşüp emirlere karşı gelen olursa, ki olması muhtemeldir. O zaman, insan, yaptığı yanlışın telafisine gidebilir. Ya ceza öder veya tövbe eder. İnsanın gü-

nah işlemesi, Allah'ın emirlerine ve yasaklarına karşı gelmesine Kur'an-ı Kerim'de ve hadis-i şeriflerde ihtimal verilmiştir. Çünkü hayatında bir sürü mücadele veren insan birçok şartlar ve sebeplerin tesirinde kalır ve vazifesini yapamaz olur. Böyle bir durumda kendini yanlışların içine alabildiğine bırakması doğru olmaz ve İslama da aykırı olur. Hemen kendini toparlaması ve yanlışlarını düzeltmesi gerekir. İnsanlara karşı ise özür diler, Allah'a karşı ise af diler ve tövbe eder.